

PÁSZTOR EMIL

ÚJ HELYESÍRÁSI SZABÁLYZATUNK JUGOSZLÁVIAI FOGADATÁSA

"A magyar helyesírás szabályai" című kézikönyvnek 1984. évi, tizenegyedik kiadásáról a legrészletesebb ismertetést és bírálatot ÁGOSTON MIHÁLY, a jugoszláviai Újvidék (Novi Sad) egyetemének tanára írta. "Helyesírásunk hiteléért" főcímmel, "Gondolatok az új helyesírási szabályzatról" alcímmel jelent meg ez a 76 oldal terjedelmű munka a Híd című folyóirat 1985. évi 9., 10. és 11. számában s azután könyvalakban is (a Forum Könyvkiadó és a Híd közös kiadásában). A nagyon alapos tanulmány fejezetcímei a következők: A helyesírásról; A szabályzatról; Az újításokról; Kisebbségi problémák; Kitekintés; Fordulóponton helyesírásunk rendszere és ügye?; Egyéb problémák.

ÁGOSTON MIHÁLY a legismertebb és legtekintélyesebb jugoszláviai magyar nyelvtudósok közé tartozik. Emlékszem rá, hogy néhány évvel ezelőtt a Magyar Tudományos Akadémia Helyesírási Bizottságának egyik ülésén is részt vett mint meghívott vendég. Tanulmányának megírásával és közzétételével nyilván kettős célja volt: részletesen meg akarta ismertetni az új helyesírási szabályzatot és szótárát a jugoszláviai magyar közönséggel, másrészt pedig ennek a szabályzatnak és szótárnak a jövőbe tekintő, nagy távlatú kritikáját is adja. Hangsúlyozza: "Nem lehetünk közömbösek [e könyvnek] a használhatósága iránt, mert a magunkévá kell fogadnunk tartalmát, a magunk íráskészségének útmutatójává. Hosszú időre" (12--13. o.). Ezekből a sorokból is látjuk: ÁGOSTON MIHÁLY úgy tekint, nagy bizalommal, a Magyar Tudományos Akadémia helyesírási szabályzatára, hogy ez nemcsak a magyarországi, hanem a határainkon kívül élő magyarok írásbeliségét is nagymértékben segítő könyv. Tanulmányát ezekkel a szavakkal zárja: "Hiszem azt is, hogy közönségünk minél többet használja majd a szabályzatot, annál inkább meg fogja szeretni, annál inkább érezni fogja, hogy mai írott nyelvünknek elemi tényezője, és elválaszthatatlan a mindennapjainktól, közösségi és egyéni létünkötől" (76. o.).

Jól látja ÁGOSTON: az új helyesírási szabályzat kidolgozásakor "nem volt könnyű dönteni arról, hogy a megtanulhatóságot (rendszerőséget, kivételnélküliséget) növeljük-e, vagy a nagy többségtől már megszokott, megtanult (= megszokottnak, megtanultnak vélt) írásmódot hagyjuk meg" (10. o.). Nagyon egyetérttek vele abban, ahogy a tizenegyedik kiadásban bekövetkezett változásokat jellemzi: "Az új kiadásban (bár alaptendenciája a hagyományörzés) nőtt a szabálytartalom rendszerjellege, tehát a megtanulhatósága is" (9. o.).

A szerző kritikai megjegyzéseinek nagy részével egyetérttünk. Ezeket bizonyára jól fogják hasznosítani a XXI. század nyelvészei, amikor elkészítik "A magyar helyesírás szabályai"-nak tizenkettedik kiadását. Az alábbiakban a tanulmánynak csak néhány olyan megállapítását veszem sorra, amellyel -- úgy gondolom -- vitába kell szállnunk.

ÁGOSTON az új szabályzatot a Magyar Tudós Társaság 1832. évi szabályzata (Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai) tizenegyedik kiadásának tekinti. Erre a nagy érdemű könyvecskére utalva írja: "Több mint százötven évvel később jelent meg a szabályzat tizenegyedik kiadása, azaz a tizedik alaposabb átdolgozása" (11. o.). Pedig tudjuk az akadémiai helyesírás történetéből, hogy a "Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai"-nak csak tíz kiadása volt; ezek 1832--1853 között jelentek meg: a II. kiadás már két évvel az I. után, 1834-ben; a III. kiadás 1838-ban; a IV. 1840-ben; az V. 1841-ben; a VI. kiadás 1843-ban; a VII. 1844-ben; a VIII. 1847-ben; a IX. valószínűleg 1849-ben; a X. kiadás 1853-ban. A mi mai szabályzatunk egy jóval később, 1922-ben más címmel megjelent könyvnek, "A magyar helyesírás szabályai"-nak a tizenegyedik kiadása. Ennek a II. kiadása az 1923. évből való, a III. kiadás 1927-ből, a IV. 1931-ből, az V. 1936-ból, a VI. 1937-ből, a VII. (javított és bővített kiadás) 1938-ból, a VIII. 1940-ből, a IX. 1950-ből, a X. 1954-ből s a jelenleg érvényben lévő XI. kiadás 1984-ből.

ÁGOSTON MIHÁLYnak nem tetszik, hogy a XI. kiadás tárgymutatóját, mely a X. kiadásban a Szabályzat és a Szótár című rész között (a 81--90. oldalon) foglalt helyet, most a könyv legvégére szorították. Így ír erről: "A tárgymutató már nem tartozéka a szótári résznek, ezért kissé logikátlan volt nem mindjárt a szabályzati rész végéhez kapcsolni. Úgy hat, mintha sajtóhiba lenne" (19. o.). Nos, nem sajtóhiba ez: gyakorlati meg-

gondolásból került a tárgymutató a szótári rész és a tartalomjegyzék közé. Eddig ugyanis úgy megbújt a könyv belsőjében, hogy sokan észre sem vették, vagy pedig összetévesztették a tartalomjegyzékkel. Fontos, hogy a közönség megtanulja a tárgymutató használatát: a tárgymutató segítségével való szabálykeresést; de ehhez számot kellett vetni azzal, hogy a tudományos könyvek tárgymutatója leghátul szokott lenni, mert ott a legkönnyebb a fellapozása. Ha a 385 oldal terjedelmű új helyesírási könyvben továbbra is közvetlenül a szabályzati rész után volna közbeékelve a csupán 9 oldalas tárgymutató, a 125. oldal táján, akkor nem várhatnánk, hogy az emberek vállalják a kettős keresés nehézségeit: először a tárgymutató megkeresését, azután ennek segítségével a megfelelő szabályét. Ezért javasoltam én (is) az MTA Helyesírási Bizottságában a tárgymutatónak ilyen, célszerűbb elhelyezését. Ebben a dologban a célszerűség és a gyakorlatiasság fontosabbnak látszott, mint az a körülmény, hogy elvileg, elméletileg a szabályzati részhez kapcsolódik a tárgymutató.

Szová teszi ÁGOSTON, hogy a Bükk (hegység) Bükk-kel szóalakja csak a szótári részben van meg ezzel az új írásmóddal, de a szabályzati részben hiányzik, sőt itt egyértelmű utalás sincs rá. A szótár a Bükk-kel szóalaknál a 154. c pontra utal, ahol a következőket olvashatjuk: "A tulajdonnevek írásának jellemző vonása az állandóság. (...) arra kell törekednünk, hogy a toldalékos alakok leírására olyan megoldást találjunk, amely biztosítja az alapforma visszaállíthatóságát: Kiss-sel, Witmann-né, New York-i stb. (Nem pedig: Kissel, Wittmanné, newyorki stb.)" Szerintem e szabály „stb.”-jébe beleérthetjük a kérdéses Bükk-kel írásmódot is, persze igaz, hogy ezt valahol meg is kellene magyarítani. A szótári részben csak idegen párhuzamos példákat találunk: Bonn, Bonn-nal, Bonn-nál; Tallinn, Tallinn-nál, Tallinn-nal. A hasonló típusú magyar földrajzi nevek ilyen írásmódjával -- úgy gondolom -- a 94. szabályzati pontban is foglalkozni lehetne, de ott csak ezt találjuk: "A toldalékolás következtében egymás mellé kerül három azonos, mássalhangzót jelölő betűt kettőzöttre egyszerűsítjük (...) A szabály nem érvényesíthető a magyar családnevekre, az idegen tulajdonnevekre és a szóösszetételekre. Ezekben a hosszú mássalhangzós betűhöz a vele azonos újabbat kötőjellel kapcsoljuk: Szél-lel, Tarr-ról, Hermann-nál, Witmann-né stb. (...); illetőleg: sakk-kör, balett-táncos, hossz-számítás, össz-szövetségi stb." Kétségtelen, hogy e

szabálynak a megfogalmazása nincs tekintettel a Bükk-kel írásmódra, hiszen a Bükk nem idegen tulajdonnév. "Ebből a szabályból -- jegyzi meg ÁGOSTON -- az következik, hogy a szótári részben szereplő Bükk toldalékolása ("Bükk-ke") ellentétben áll a 94. szabályponttal, azaz téves. Helyesen (= a szabályzat szerint) így írjuk: Bükk: Bükkel; Fadd: Faddal, Tass: Tassal, Tiszaroff: Tiszaroffal, Ukk: Ukkal, Viss: Vissel stb." (33. o.) Szerintem nem ez a helyes megoldás, hanem a 94. szabályt kellene pontosítani a következőképpen: "A szabály nem érvényesíthető a családnevekre, a földrajzi nevekre és a szóösszetételekre." Nem szerencsés dolog ugyanis, hogy különbözőképpen toldalékoljuk a magyar és az idegen családneveket, a magyar és az idegen földrajzi neveket, hiszen néha nagyon nehéz megállapítani, hogy egy név magyar-e vagy idegen. Ha az általam javasolt kis módosítással tennénk pontosabbá a szabályt, egyszerre világossá válna, hogy a Bonn: Bonn-nal, Bonn-nak, Bonn-nál szabálya szerint frandók ezek is: Bükk: Bükk-kel, Fadd: Fadd-dal, Tass: Tass-sal, Tiszaroff: Tiszaroff-fal. (Vö. a 217. c pontban felsorolt ilyen példákkal: Mann-nak, Tallinn-nál, Scott-tól, Falstaff-fal, Grimm-mel.)

ÁGOSTON MIHÁLY szerint a Tót és a Tóth, a Kis és Kiss "ugyanaz a név" (61. o.). Szerintem ezek ma már ugyanúgy különböző nevek, mint az egy névből kettővé lett Loránd és Lóránt.

Túlzott és fölösleges pontoskodásnak érzem a szerző részéről, hogy ő a névelőt is nagybetűvel írná -- mondat belsejében is -- a Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya (az MTA testülete), a Medicor Művek Vállalkozási Gyára, a Szakszervezetek Nógrád Megyei Tanácsa, a Hazafias Népfront X. Kerületi Bizottsága típusú intézménynevekben. Szerinte a névelőnek a tulajdonnévből való kirekesztésével "magyartalanná váltak" a 189. pont b szakaszának ezek a példái (63. o.). Nincs igaza, hiszen a szabályzat 187. pontja is utal a névelők kisbetűs használatára: "A hivatalok, társadalmi szervezetek, oktatási intézmények, tudományos intézetek, szövetkezetek, vállalatok és hasonlók többelenű hivatalos, cégszerű nevében -- az és kötőszó, valamint a névelők kivételével -- minden tagot nagybetűvel kezdünk." Tehát a névelők is kivételek: mondat belsejében ezeket kisbetűvel írjuk, mert a birtokos szerkezetű intézménynév elején levő névelő csak félig-meddig tekinthető az intézménynév részének. (Ugyanez a névelő egyidejűleg az intézménynév mondatba szerkesztését szolgáló vi-

szonyszó is!)

ÁGOSTONnak egyébként -- a részletes kritikája ellenére -- nagyon pozitív az értékelése az új helyesírási kézikönyvről. Így summázza véleményét: "a szabálykönyv mindkét része több, alaposabb minden eddigi kiadásnál", "sajátosan jó rendszerű és gazdag a szótára", "a szabályzati rész gazdagabb minden eddiginél: általa a magyar írásmód föltétlenül differenciáltabbá, egységesebbé és hitelesebbé válik", "tökéletesedett általa a magyar írásrendszer", "példatára korszerű, nemzetközileg is széles skálán mozog" (16. o.). Azt hiszem, ebben az összegző értékelésben egyetlenek az itthoni és a jugoszláviai magyar nyelvészek.

Abstract: (The reception of our new orthographical rules in Yugoslavia)

It was Mihály Ágoston, a university professor in Yugoslavia, who wrote the most detailed analysis and critics on the 11th edition of The Rules of the Hungarian Orthography. The title of the study is 'For the authenticity of our orthography', in the periodical 'Hid' (Novi Sad, 1985). The author highly appreciates both the rules and the dictionary of the book. Emil Pásztor argues with him in some respects.